

APIE SUDURTINES ATLIKTINES VEIKSMAŽODŽIO LAIKŲ IR NUOSAKŲ FORMAS LIETUVIŲ LITERATŪRINĖJE KALBOJE

N. SLIZIENĖ

Sudurtinių atliktinių formų struktūra

§ 1. Lietuvių kalbos sudurtines atliktines veiksmažodžio laikų ir nuosakų formas sudaro savarankiškos leksinės reikšmės veiksmažodžio būtojo kartinio laiko veikiamojo arba būtojo laiko neveikiamojo dalyvio vardininko forma ir pagalbinio veiksmažodžio *būti* asmenuojamos formos, pvz.: *esu pakvietęs, -usi, esu pakviestas, -a, buvai pakvietęs, -usi, būsi pakviestas, -a, būtume pakviesti, -os...*

§ 2. Esamojo laiko, ypač trečiojo asmens, sudurtinių atliktinių formų reikšmė dažnai vartojami būtojo laiko dalyviai ir be pagalbinio veiksmažodžio. Pvz.:

Tų, kam arų sparnai išaugę — juk viesulas nebaido. GirR I 137. *Kame buvai, dukteraitė, kame vaikštinėjai? Kame tavo vainikėlis rasele užkrintęs?* JD I 105. *Nejaugi ir jinai jau Viliaus įvesta į gyvenimą ir palikta pusiaukely?* SimonVK II 123. — *Ar tai mes ir naktims nusamdytį?* — *stebisi vyrai.* ŽemR II 349.

Tokios formos sietinos su vardažodiniu tariniu, paveldėtu iš žilos senovės ir plačiai vartojamu dabartinėje lietuvių kalboje.

§ 3. Vieni būtojo laiko dalyviai kartais pavartojami ir tariamosios nuosakos sudurtinių atliktinių formų reikšme¹. Pvz.:

Kiek metų, dievaž, nebūčiau pažinusi, jei kur vieną sutikusi... VienR V 342. *Kad suspėję, tai gal būt ir atgydę.* Sld LKŽ III 284. *Būčiau nesukęs (lizdelio), kad senelis buvęs, dėl to susukau, kad jauniklis buvau...* JD III 683. *Kad būčiau žinojus šelmį šalbierėlį (=kareivėlį), žalių rūtų vainikėlį — skrynioj pakavojusi!* JD II 493. *Bet ji turi stipriai galvoti, kodėl ana mergaitė, pavadinta Barbe, taip labai į ją žiūrėjo, taip piktai, taip įtarinėjančiai, taip pavyduliaujančiai ir tokia kupina keršto, lyg jai Ilžė viską viską išplėšusi ir išsinešusi.* SimonVK II 123.

¹ Šitokių atvejų yra ir latvių kalboje, plg. J. Endzelīns, *Latviešu valodas gramatika*, Rīgā, 1951, § 762.

§ 4. Tariamąsios nuosakos atliktinėms formoms sudaryti kartais vartojamos dar pagalbinio veiksmazodžio sudurtinės formos. Pvz.:

Nors laukė Antano, bet, pamatęs jį, Gaigalas pajuto savo dvasios gilumoje neramumą, lyg tartum būtų buvęs kuo prasikaltęs... BilR I 90. ...*(Vacys) šaltokas pasirodė, išdidus, lyg būtų buvęs sudrumstas vidus...* TilvU 103. *O laimė, jo ilgų metų tikslas buvo taip arti ir taip galimas, kad reikėjo dar kažką menko, nereikšmingo padaryti, ir jis būtų buvęs pasiektas...* VienR V 403.

§ 5. Kai kuriais atvejais būtojo laiko dalyviai yra vartojami būdvardiškai ir su veiksmazodžiu būti atliktinių formų nesudaro. Būdvardišką reikšmę dažniausiai turi tie dalyviai, kurie yra padaryti iš įvykio veiksmo veiksmazodžių, reiškiančių daikto ar asmens psichinės arba fizinės būsenos pasikeitimą (*išblyškęs, apskretęs, sustingęs, itūžęs, suplotas, suveltas, nualintas* ir pan.). Eidami tariniu, šie dalyviai būdvardiškai yra vartojami šiais atvejais:

1. Kai dalyvis reiškia daiktui priskiriamą gatavą ypatybę ir visiškai neturi ankstesniojo veiksmo reikšmės. Pavyzdžiui, sakydami *jo nosis yra kunktelėjusi*, mes nusakome nosies išvaizdą, formą kaip jos pastovią ypatybę, o ne kaip kunktelėjimo veiksmo pasekmę. Nekyla net tokia mintis, kad kalbamoji nosis kada nors galėjo būti tiesi, o paskui kunktelėjo. Pvz.:

Nėr gražus jau dėl to, kad atkabę lūpos. Grž LKŽ V 27. *Jis ne su kuprele, tik taip gunktelėjęs.* Gs LKŽ III 736. *Tas vaikas tikras buzurlis — riebus, drūtas, žandai išsipūtę.* Ck LKŽ I 1006. *Valgo valgo, o į naudą neina, vis sudžiūvęs.* Gs LKŽ II 793. — *Kuo aš tau ištižęs?* — *šokosi Linkus.* ŽemR I 252. *Šimet rugiai nučiurę.* Vlkv LKŽ II 122. *Pašėlę buvo ir šunys! Baudžiauninkų maž visų sukramtytos buvo kenklės.* ŽemR II 382. *Kumelaitė perdykus (gudri) — supranta gaspadorių.* Brt LKŽ II 370. *Juk žinai, mamike, kad mano viskas tvarkoj ir mano rankos nesupuvusios...* SimonVK I 313. *Jo nosis lenkta lyg gugė.* Lš LKŽ III 702. *Uosio ir klevo lapeliai karpyti.* Kpč LKŽ V 308.

2. Kai šalia dalyvių yra pasakyti įvardžiai *toks, koks, kažkoks, toks pat* ir pan., pabrėžiantys jų būdvardišką reikšmę. Pvz.:

Mačiau — giltinė galandą dalgį tave piauti; dėl to ir esi toks išbalęs, sudžiūvęs kaip kempinė. ŽemR I 346. *Ha, aš mačiau, koks tavo veidas buvo nušvitęs.* SimonVK II 17. *Jis jau iš pat mažo toks nesukukuliotas buvo.* Vks LKŽ VI 810. *Visi miežiai kažin koki užkežėję.* Dbč LKŽ V 680.

3. Kai sakinyje yra būdvardžių (kartais daiktavardžių), nusakančių kitą kurią to paties daikto ar asmens ypatybę ir einančių su dalyviais vienanarėmis sakinio dalimis. Pvz.:

Gumbas, nors ilgai miegojo, bet nelinksmas kėlėsi; buvo susiraukęs, piktas, išbarė pačią be reikalo, ant mergaitės suburniavo. ŽemR I 324. *Trobos lubos buvo aprūkusios, dervuotos ir tokios pilvotos, sakytum viršum Urno galvos kabojo ne lubos, o didelis, di-*

delis skilandis. CvR III 271. Vyras buvo gėrūnas ir pasileidęs kaip lapų ryšys. Brt LKŽ III 270. Jo plaukai buvo trumpi, aukštyn ežiuku suvaryti, kakta aukšta ir lygi, ūsiukai lietuviški, — žemyn nukarę. Gud-GuzKIT 25.

Kitų veiksmažodžių būtojo laiko dalyviai su pagalbinio veiksmožiu atliktinių formų nesudaro tik tada, kai įeina į įvairiarūšių frazeologinių junginių sudėtį. Pvz.:

Jis po ūsu, o ji dar jauna, tik ant kojų užbėgus — argi tai pora? Vlk LKŽ 596. Jis, kuris buvo toks protingas, protingiausias visoje Karaliaus šeimoje — šiandien beprotis, šiandien iš proto išėjęs. SimonVK II 183. Rodos, esi išmintingas ir svieto matęs, o gali taip spėriai prisiimti kontraktą! ŽemR II 59. Pasiutęs garbingumas! Tokie pat iš būrų sterblės iškrite kaip ir Dovis Plonis. SimonVK II 20.

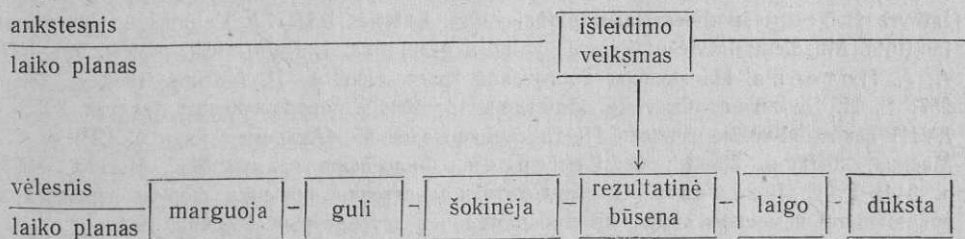
Pagrindinė sudurtinių atliktinių formų reikšmė

§ 6. Visas sudurtines atliktines formas sieja viena bendra reikšmė. Jos reiškia ankstesniu veiksmu pasiektą rezultatinę būseną, trunkančią tam tikru dabarties, praeities arba ateities momentu. Pavyzdžiui, sakinyje *tėvas yra išvažiavęs* esamojo laiko atliktine forma pasakome, kad tėvas išvažiavo ir dabar jo nėra. Veiksmas įvyko anksčiau, o dabartyje yra juo pasiekta rezultatinė būseną. Pagrindinė atliktinių formų reikšmė artima graikų ir lotynų kalbų perfekto grupės laikų (pvz., perfekto, pliuskvamperfekto) reikšmei.

§ 7. Atliktinių formų reikšmė yra kartu ir rezultatinė, ir santykinė: atliktinės formos reiškia tam tikru momentu trunkančią rezultatinę būseną ir jos santykį su ankstesniu veiksmu, dėl kurio ji yra susidariusi. Labiausiai išryškėja atliktinių formų reikšmė tada, kai jos vartojamos greta atitinkamų vientisinių veiksmožio formų. Ankstesniu veiksmu pasiekta rezultatinė būseną esti vienalaikė su vientisinėmis formomis nusakytais veiksmiais ar būsenomis, o ją sukėlęs veiksmas — ankstesnis už juos. Pvz.:

Ten Karaliaus žardynas, jame margoja — čia guli, čia linksmai šokinėja — jauna banda. Lygiagrečiai su Karaliaus — Vilko žardynas. Vilkas yra išleidęs savo arklius paganyti. Arkliai laigo, dūksta, čia kojas mesdami aukštyn, čia atsistodami ant paskutiniųjų. SimonVK I 46.

Vientisinių ir atliktinių formų reikšmės santykį grafiškai galima būtų taip atvaizduoti:

Kaip matome, sudurtinių atliktinių formų reikšmė yra susijusi su dviem laiko planais: veiksmas priklauso ankstesniam laiko planui, o juo pasiekta rezultatinė būseną — vėlesniam. Ankstesnysis laiko planas yra šalutinis, antraeilis, kadangi mums aktualus tik atliktine forma nuskaitytas veiksmas, susijęs su vėlesniu laiko planu, o ne visa to laiko situacija. Vėlesnysis laiko planas yra pagrindinis, nes mums aktualūs visi jo veiksmai ir būsenos. Su kalbamuoju momentu betarpiškai siejasi tik pagrindiniam laiko planui priklausantys veiksmai ir būsenos. Atliktine forma nuskaitomas už juos ankstesnis veiksmas. Dėl to veiksmo laiko nuskaitymo požiūriu atliktinės formos turi santykinę reikšmę. Bet tuo veiksmu pasiekta rezultatinė būseną priklauso pagrindiniam laiko planui ir turi betarpišką ryšį su kalbamuoju momentu. Todėl sudurtinių atliktinių formų reikšmė yra ne tik santykinė, bet ir rezultatinė. Santykis su dviem laiko planais yra pagrindinis sudurtinių atliktinių formų reikšmės bruožas. Jis skiria sudurtinių atliktinių formų reikšmę nuo atitinkamų vientisinių formų reikšmės².

§ 8. Kadangi atliktinių formų reikšmė yra ne tik rezultatinė, bet ir santykinė, jos dažnai vartojamos šalutiniuose sakiniuose, kai reikia išreikšti šalutinio sakinio veiksmo laiko santykį su pagrindinio sakinio veiksmo laiku. Atliktinėmis formomis nuskaitomas šalutinio sakinio veiksmas, ankstesnis už atitinkamomis vientisinėmis formomis nuskaitytą pagrindinio sakinio veiksmą, o juo pasiekta rezultatinė būseną yra viena laikė su pagrindinio sakinio veiksmu. Pvz.:

Ko žnas t ur, kaip dievs jam s ky r ė s y r, pasikakint. DonelR 104. *Aš netikiu tavo žodžiais, bet jei esi gerą sugalvojęs, kalbėk.* KrėvDP 230. *Tu dabar supranti, kam esi užkerėtas, didysis viziri?* HP 20. *Nebaigusi sakinio, Grėtė apsisuko į duris ir išėjo tokiais pat žingsniais, kokiais buvo įėjusi.* SimonVK II 220. *O ant griovio krašto tą rytą jau sėdėjo moteris, kuri buvo išvaryta ir tikrai neturėjo kur nueiti.* SimonVK II 230. *Lyg mažutę savanoris Moniką tuojau sodindavo ant kelių, įdėdavo į rankas cukrainį ar šiaip niekūtį, o jeigu ji būdavo atsigulusi — išplėšdavo iš lovos.* CvR VIII 214. *Kurpės štai, Eglužė, sudėvėki jas! O kai bus aplūžę, gausi vėl naujas!* NėrP 451.

Kai pagrindiniame sakinyje yra pasakyti veiksmazodžiai, reiškiantys kalbėjimą, mąstymą, psichines būsenas ir fizinius pojūčius (*sakė, klau-*

² Kitų giminingų kalbų (pavyzdžiui, latvių kalbos, slavų, germanų, romanų kalbų) atitinkamų sudurtinių laikų (perfekto, pluskvamperfekto ir kt.) reikšmės taip pat paprastai yra susijusios su dviem laiko planais, plg.: Latvijas PSR ZA Valodas un literatūras institūts, *Mūdienu latviešu literārās valodas gramatika*, I, Rīgā, 1959, p. 590, 594, 599; A. A. Потеня, *Из записок по русской грамматике*, I—II, Москва, 1958, p. 256—257; Е. И. Демина, *Система прошедших времен в новоболгарских текстах XVII—XVIII веков*, «Ученые записки Ин-та славяноведения» (Академия наук СССР), т. 19, Москва, 1960, p. 30—48; О. Есперсен, *Философия грамматики*, Москва, 1958, p. 314; Г. С. Нечаева, *О результативном оттенке значения формы перфекта в современном немецком языке*, «Вопросы языка и литературы», Москва, 1959.

sė, manė, svarstė, žinojo, jaudinosi, jautė, matė ir pan.), arba juos atstojančios žodžių grupės (*ėjo kalbos, sklido gandai, atėjo į galvą* ir pan.), šalutiniame sakinyje vartojamos esamojo laiko atliktinės formos, nežiūrint to, kokio laiko forma išreikštas pagrindinio sakinio veiksmas³. Pvz.:

Vieni aiškino, kad būsimasis Lietuvos karalius yra kilęs iš Jogailos ir net iš Mindaugo giminės, kiti jau vyko į Berlyną užsakyti auksakaliams karūnos... Gud-GuzKIT 189. Jai regėjosi, kad ubagė kalėdodama daug yra apie maištininkus girdėjusi, gal juos matė... gal ir apie Petrą ką žino. BilR I 234. Niekas nieko nebedirbo, tikėjo visais pašaliais, tikrino, kiek ir ko užgyventa, kur ir kas padėta, kaip padėta, kodėl padėta. BaltPV I 330. Aš girdėjau jūsų pažadus ir žinau, kad riteris greičiau galvą savo padės, negu atsisakys nuo to, ką yra sumanęs ir savo žodžiu pažadėjęs. KrėvDP 213. Kiek sužeistų esi surinkus, paklaus tavo tėvynė. NėrP 309.

Kartais atliktinėmis formomis nusakomas pagrindinio sakinio veiksmas, ankstesnis už atitinkamomis vientisinėmis formomis nusakytą šalutinio sakinio veiksmą, o juo pasiekta rezultatinė būseną esti vienalaikė su šalutinio sakinio veiksmu. Pvz.:

Taručiai dar kelias dienas girdėjo šunį lojant ir saugojant ištuštėjusius Pašušvių namus, ir, kai jie susiprato jam nunešti paštą, jis buvo dingęs. CvR VIII 137. Kad vasarojus prieis, rugius jau būsim suvežę. Knv LKŽ II 793. Kai susitvarkęs išėjau iš savo kampo, vakarienė buvo paruošta... CvR III 236.

§ 9. Ankstesniu veiksmu pasiekta rezultatinė būseną yra suvokiama kaip veikėjo arba objekto būseną, susidariusi dėl ankstesnio veiksmo. Pavyzdžiui, sakinyje *jis šiąnakt yra dirbęs* atliknine forma pasakome ne tik, kad šiąnakt jis dirbo, bet ir koks jis dabar yra dėl to, kad šiąnakt dirbo. Objekto būseną apibūdina neveikiamosios rūšies atliktinės formos, pvz.: *visos gėlės jau buvo nuskintos*⁴.

§ 10. Ankstesniu veiksmu pasiektą rezultatinę būseną reiškia ir rezultatinės, ir nerezultatinės reikšmės veiksmažodžių atliktinės formos.

Rezultatinės reikšmės veiksmažodžių atliktinės formos dažniausiai vartojamos tada, kai yra išlikęs konkretus ankstesnio veiksmo rezultatas.

³ Šiais atvejais panašiai vartojamos ir esamojo laiko vientisinės veiksmažodžių formos, pvz.: *visi sakė, kad jis jau dirba, visi sakys, kad jis jau dirba* ir pan. Šitokią vartosena nulemia minėtų veiksmažodžių semantika, kuri veiksmo laiką leidžia apibūdinti ne tik kalbančiojo, bet ir veikiančiojo asmens požiūriu, t. y. pasakotojas arba autorius veiksmo laiką gali apibrėžti ne pagal savo, o pagal veikėjo kalbamąjį momentą, plg. E. Кр ж и ж к о в а, Некоторые проблемы изучения категории времени в современном русском языке, «Вопросы языкознания», 1962, № 3, p. 20–22; Е. И. Д е м и н а, мин. veik., p. 39.

⁴ Neveikiamosios rūšies atliktinės formos rezultatinės būsenos reikšmę turi ryškesnę, negu veikiamosios. Neveikiamosios formos rodo, jog veiksmu išreikštas asmuo arba daiktas ne pats veikia, o yra kieno nors kito veikiamas; vadinasi, patiria tam tikrą veiksmo sukeltą būseną. Tuo būdu pati neveikiamosios rūšies reikšmė yra susijusi su būsenos reikšme. Kaip tik dėl to neveikiamosios atliktinės formos turi tokią ryškią ankstesniu veiksmu pasiektos rezultatinės būsenos reikšmę.

Neveikiamosios atliktinės formos ir intranzityvinių veiksmažodžių veikiamosios atliktinės formos, reikšdamos kartu veiksmo rezultatą ir ankstesniu veiksmu pasiektą rezultatinę būseną, apibūdina arba veikėją (veikiamosios formos), arba objektą (neveikiamosios formos). Pvz.:

Yr atsiųstos dovanėlės nuo jauno bernelio: žalių rūtų vainikėlis ir aukso žiedelis. JD III 577. *Tarp miškų esu gimęs ir užaugęs.* BilR I 128. *Buvo kruvinai sukepę lūpos nuo tylėjimo skaudaus.* NėrP 378. *O kas bus, kai čėsas verpt ir aust prisiartins, o lineliai jūs ant lauko bus pasilikę?* DonelR 58. *Visų veiduose buvo matyti kažkoks lengvumas, lyg į gegužinę jie būtų susirinkę.* CvR VIII 44.

Kadangi tranzityvinių veiksmažodžių veikiamosios atliktinės formos veiksmo rezultatą reiškia ne veikėjo, o objekto atžvilgiu, jomis pasakoma ne tik, koks yra veikėjas dėl atlikto veiksmo, bet ir kokie yra jo veiklos padariniai. Veiksmo rezultato reikšmė paprastai esti ryškesnė už ankstesniu veiksmu pasiektos rezultatinės būsenos reikšmę ir dažniausiai daugiau ar mažiau ją nustelbia. Pvz.:

Nes ką žiemą jis yra stalde sudūmojis, tur visiems pasakyti, kad vėl jau vasara grįžta. DonelR 34. *Šitą latvių kalbos gramatiką yra parašiusiu du geriausiuoju Latvijos kalbininku.* BūgKS 199. — *Šiuos daiktus esu gavęs iš vieno pirklio, radusio juos Mekos miesto gatvėje, — tarė pirklys.* HP 15.

Nerezultatinės reikšmės veiksmažodžių atliktinės formos reiškia tik ankstesniu veiksmu pasiektą rezultatinę būseną. Pvz.:

Taip akuotuotą drobulę atsinešei, tur būt, miežinius pelus su ana esi nešęs. Brs LKŽ I 73. *Bet senis Vilkas jau yra iškalbėjęs viską.* SimonVK I 37. *Bet kadangi jaunikatis visą dieną buvo apie vieną dalyką galvojęs, tai suprantamas daiktas, kad ir kalba jų nukrypo į tą pusę.* HP 284. *Prieš savaitę atvažiuojęs į šį Zemaičių miestelį, aš jau viską, kas man buvo įdomu, su valsčiaus sekretorium ir girininku buvau apvaikščiojęs ir apžiūrėjęs.* VenclR III 176. *Kiti iš jų, be lagerių, dar įvairiuose kalėjimuose buvo išstupėję po keletą metų.* SruogR V 26. *Prieklėtis, net akmuo pasistotį švietė baltumu; nė žymelės, kad kas būtų jį pastojęs purvina ar tik dulkėta koja.* VaižgDD 39.

* * *

§ 11. Santykinė-rezultatinė atliktinių formų reikšmė išplaukia iš jas sudarančių būtojo laiko dalyvių reikšmės. Atliktinės formos yra išriedėjusios iš sudurtinių tarinių, kurių vardinė dalis buvo būtojo laiko dalyvis, žymintis daikto ypatybę, išplaukiančią iš ankstesnio veiksmo⁵. Ši

⁵ Daikto ypatybę, išplaukiančią iš ankstesnio veiksmo, dabar žymi tik atributyviniai dalyviai, dažniausiai einantys pažyminiu ir kartais vardine sudurtinio tarinio dalimi, pvz.: *paklydęs vaikas, perskaityta knyga, koks jis išbalęs* ir pan.

reikšmė žymia dalimi atsispindi ir atliktinių formų reikšmėje, tik čia daikto ypatybės reikšmė yra žymiai susilpnėjusi, o ankstesniojo veiksmo reikšmė — išryškėjusi. Skirtumas tarp pažyminių einančių dalyvių ir su tais pačiais dalyviais sudarytų atliktinių formų ypač ryškus tada, kai dalyviai padaryti iš eigos veiksmo veiksmožodžių arba iš darybinių tranzityvinių įvykio veiksmo veiksmožodžių, plg. pvz.: *sirgęs vaikas* ir *vaikas yra sirgęs, atnešęs laišką žmogus* ir *žmogus yra atnešęs laišką*; būtojo laiko dalyviais, vienais arba su priklausomais žodžiais, pasakome, koks yra vaikas, žmogus, tuo išskirdami juos iš kitų vaikų ar žmonių, o atliktinėmis formomis daugiau pasakome, ką jie yra veikę ar padarę, negu kokie jie yra dėl tos savo veiklos. Beveik tą patį galime pasakyti ir vadinamąja perfektine reikšme pavartotomis būtojo kartinio laiko vientisinėmis veiksmožodžio formomis, pvz.: *šia liga vaikas jau sirgo, kažkoks žmogus tau atnešė laišką*.

Skirtumas tarp pažyminių einančių dalyvių ir atliktinių formų reikšmės žymiai sunkiau įžiūrimas tada, kai dalyviai padaryti iš nedarybinių intranzityvinių įvykio veiksmo veiksmožodžių, reiškiančių daikto ar asmens psichinės arba fizinės būsenos savaiminį pasikeitimą, plg. pvz.: *pražydusios rožės* ir *rožės jau yra pražydusios*. Šiuo atveju ankstesniojo veiksmo reikšmei išryškėti trukdo veiksmožodžio leksinė reikšmė: juk ir vientisinės šių veiksmožodžių formos gali turėti gana ryškią kokybinę reikšmę, pvz.: *puodas prakūro, kaip su juo bevirsi*.

Taip pat gana sunku įžiūrėti skirtumą tarp pažyminių einančių būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių ir neveikiamųjų atliktinių formų reikšmės, plg., pvz.: *nupiauti rugiai* ir *rugiai yra nupiauti*. Čia ankstesniojo veiksmo reikšmei išryškėti trukdo neveikiamosios rūšies reikšmė, susijusi su būsenos reikšme.

Taigi, pagrindinį skirtumą tarp atliktinių formų ir pažyminių einančių būtojo laiko dalyvių reikšmių nulėmė skirtingos dalyvių sintaksinės funkcijos: tariniu einančių dalyvių reikšmė veiksmožodėjo, stiprėjant ankstesniojo veiksmo reikšmei ir silpnėjant iš to veiksmo išplaukiančios ypatybės reikšmei, o pažyminių einančių dalyvių reikšmė liko ta pati.

§ 12. Sudurtinių atliktinių formų pagrindinėje reikšmėje dar atsispindi dalyvio ir pagalbinio veiksmožodžio gramatinės reikšmės: iš dalyvio reikšmės išplaukia ankstesniu veiksmu pasiektos rezultatinės būsenos reikšmė, o pagalbinio veiksmožodžio formos rodo rezultatinės būsenos trukmę tam tikru dabarties, praeities arba ateities momentu. Tačiau atliktinių formų reikšmė nėra lygi dalyvio ir pagalbinio veiksmožodžio gramatinių reikšmių sumai, kadangi atliktines formas sudarančių dalyvių reikšmė yra pakitusi ir skiriasi nuo pažyminių einančių dalyvių reikšmės. Dėl to atliktinių formų reikšmę suvokiame ne kaip dvi savarankiškas reikšmes, o kaip vieną naują gramatinę reikšmę.

§ 13. Sudurtinėms atliktinėms veiksmazodžių formoms yra būdingi du santykinės-rezultatinės reikšmės atspalviai.

Pirmuoju atveju atliktinės formos reiškia konkrečią rezultatinę būseną, pasiektą ankstesniu veiksmu, kuris suvokiamas kaip konkretus vien-
tisinis aktas. Pvz.:

Kas nors šįnakt dobiluose yra nakvojęs — gulykla palikusi. Plt LKŽ III 714. *Jau iš to, ką čia esmi pasakęs, akylas skaitytojas gali įsitikinti, kad kalba iš tikrųjų yra senovės kultūrinio gyvenimo rodytojas.* BūgKS p. VII. *Seniai ganom po medes, jau ponas nebeturi valios atimti nuo mūsų, esam užsigyvenę.* ŽemR II 64. *Aš matau, vyrai, kad jūs esate kažkieno prikalbėti ir suagituoti.* VienR V 106. *Juras pasilenkė, norėdamas geriau padėti Monikos galvą, ir krūptelėjo: šaltis jau buvo pakilęs jos sąnariais.* CvR VIII 235. *To ryšelio skarmaluose buvo įdėtas ir geltonas bilietas: jame buvo paženklintas Zosės „amatas“.* ŽemR II 234. *Mušk, būsimotiną užmušęs, o ne svetimą.* SimonVK II 345. *Priešpiet ateisiu pažiūrėti, jei ežios bus taip nušliaužiotos, negausit est, negausit, galėsit nykšti į burną įsikišti!* ČiurIRR III 93.

Antruoju atveju atliktinės formos reiškia apibendrintą rezultatinę būseną, pasiektą apibendrintu neapibrėžtos praeities veiksmu. Pvz.:

Be to, esu girdėjęs švelnų, gana tylų, dažną kvaksėjimą; šis balsas girdimas, kai antys nebaidomos lesinėja ar plaukioja kokiame nors ramiame ežero užkampyje. IvanLP II 88. *Ar negana pons amtsrots, mus kaip tėvs pamokindams, draudęs yr su pūčkoms ant padvarių šaudyt?* DonelR 100. *Juk Vilius yra laikęs Ilžę savo glėby, gal jis ją karščiau mylėjo negu ją — Grėtę.* SimonVK II 149. *Kas geruoju, ilgomis tik kalbomis ir tuščiais žodžiais jas (galybę, laimę) yra pasiekęs?* KrėvDP 202. *Seniai buvau jį bemačius: norėjosi su juo apie spaudą, apie literatūrą paplepėti, — jeigu ir nieko nepadaryti, tai nors pasvajoti.* BilR I 123. *Visą savo amžių su visais jis buvo kalbėjęs tik lietuviškai. Bet šį kartą, nuėjęs pasveikinti Karalikės, jis pakišo jai ranką, sakydamas: „Guten Morgen, Mariechen!“* SimonVK I 304. *„Šitoje kėdėje bus Karalius sirgdamas sėdėjęs“, — sako sau Tūmaitienė.* SimonVK I 179.

Tam tikrame kontekste gali išryškėti ir vienkartinis neapibrėžtos praeities veiksmo pobūdis. Pvz.:

Anuomet „Draugijoje“ (III 193—199) esmi tvirtinės galūnės -ystė (-ysta) esant slaviškos kilmės, bet šandie to daryti nebegaliu, nes nebeleidžia naujieji kalbos faktai. BūgKS 230. *Negali žinoti neigi senovės raštuose rasti, ar Perkūnas yra turėjęs pačią, ar ne.* DaukRR 217. *Ėvutė vieną kartą yra buvusi pas Šalteikių Vilkieneį žąsų kiaušinių.* SimonVK I 294.

Rezultatinės reikšmės veiksmazodžių atliktinės formos tokiais atvejais nerodo išlikusio konkreta-
us veiksmo rezultato. Pvz.:

Kartais deda kiaušinius į senus plėšriųjų paukščių ir varnų lizdus; aš pats esu radęs Korliškėje, netoli Varėnos, anties dėtį varnos lizde, juodalksnyje, apie 5 m nuo žemės. IvanLP II 71. Tame pačiame popo miškely yra pasikorę trys iš artimojo sodžiaus; ten pat Piestupy kapai... BilR I 169.

Apibendrintos rezultatinės būsenos reikšmė yra gana silpnai suvokiama, dėl to ir išryškėja ją sukūrusio neapibrėžtos praeities veiksmo reikšmė. Ypač ryškią neapibrėžtos praeities veiksmo reikšmę ir silpną apibendrintos rezultatinės būsenos reikšmę turi esamojo laiko atliktinės formos.

Įdomu pažymėti, kad, priklausomai nuo šių santykinės-rezultatinės reikšmės atspalvių, skirtingai vartojamos laiko aplinkybės. Kai atliktinės formos reiškia tam tikru momentu trunkančią konkrečią rezultatinę būseną, sakinyje pasakytos laiko aplinkybės gali rodyti ne tik ankstesniojo veiksmo (a), bet ir juo pasiektos rezultatinės būsenos laiką (b). Pvz.:

a) *Aš pats su brigada iš Berlyno tik pargrįžęs! Gud-GuzKIT 287. A. Einšteinas jau šio amžiaus pradžioje yra nustatęs formulę ryšiiui tarp masės ir energijos... BaršF 176. Vieni tų bedarbių buvo atėję prie fabriko vartų dar su patamsėliu, kiti vidunaktį, buvo ir tokių, kurie tebestovėjo savo vietose, užėmę jas iš vakaro. VienR V 415. Dar vienas kulkosvydis buvo prie iešmų būdelės, o likusieji — už miškelio, kur dar karo metais vokiečių buvo įrengti parako sandėliai. Gud-GuzKIT 389.*

b) *Ryto metą taip kietai buvo įmigęs, vos prišaukė šeiminkas. ZemR II 313. Kur kitados siūbavo pakrypęs, nuolat taisomas ir nuolat suiręs nepravąžiuojamas medinis tiltas, dabar buvo permestas geležinis. VienR I 142. Zinai ką, Viliau, rytoj būsi užmiršęs visa ką. SimonVK I 108.*

Tačiau kai atliktinės formos reiškia apibendrintą rezultatinę būseną, sakinyje pasakytos laiko aplinkybės rodo tik veiksmo laiką. Pvz.:

Pasakojimai apie plėšikus ir žmogžudžius, kuriuos tik kada buvau girdėjęs, dabar stojo man prieš akis. VencLR III 172. Bet ne tas maras, kuris po kraštą yra siautėjęs prieš porą šimtų metų, kaip randama senuose raštuose arba kaip visai neseniai kažkokiame kalendoriuje taip gruntingai buvo aprašyta. SimonVK II 325.

§ 14. Atliktinių formų vartojimas viena ar kita reikšme iš dalies priklauso nuo veiksmožodžių veiksmo. Įvykio veiksmo veiksmožodžių atliktinės formos dažniausiai vartojamos konkrečios rezultatinės būsenos reikšme, o eigos veiksmo veiksmožodžių formos (ypač esamojo laiko) — apibendrintos rezultatinės būsenos reikšme.

§ 15. Atliktinėms formoms yra žymiai būdingesnė konkrečios (ne apibendrintos) rezultatinės būsenos reikšmė. Apibendrintą rezultatinę būseną reiškia daugiausia esamojo laiko formos; be to, dažniausiai tik veikiamosios.

Pažymėtina dar tai, kad esamojo laiko atliktinės formos be pagalbinio veiksmožodžio apibendrintos rezultatinės būsenos reikšmę turi labai retai. Pvz.:

Ir čia Grėtė atsistoja priešais senąją Karalienę ir pažvelgia į ją tokiu žvilgsniu, tokiomis žaibuojančiomis akimis, kokių ji dar niekada nematė. SimonVK II 219.

Kai kurių sudurtinių atliktinių formų vartojimas praeities arba ateities veiksmo reikšme

§ 16. Be santykinės-rezultatinės reikšmės, kuri būdinga visoms atliktinėms formoms, kai kurios atliktinės formos dar gali reikšti praeities arba ateities veiksmą. Šia reikšme dažniausiai vartojamos neveikiamosios atliktinės formos, kadangi vientisinių neveikiamųjų formų, kuriomis galima būtų nusakyti veiksmą, nukreiptą į sakinio veiksmu išreikštą daiktą arba asmenį, lietuvių kalboje nėra. Pvz.:

Tą pačią naktį Mykolas Jonaitis buvo suimtas ir išvežtas į apskrities miesto kalėjimą. VienR V 195. *Nors ir skysti, menki Kuktos plaukai, teaugę tik paausiais, buvo rūpestingai nukirpti ir pluoštelis po pluoštelio sudėti į popierinę dėžę.* CvR III 300. *Gendvilis nenorom paaikšino, kaip jam buvo paties klebono dovanotas „šventasai Aliuminijus“.* Gud-GuzKIT 103. *Taigi žiūrėk, neužmiršk, girtas pas mergas nejok, nes būsi išjuoktas ir pažemintas.* VaižgDD 88. *Už tėvynę nuteriotą, už draugų kapus, — bus fašistam atiduota viskas su kaupu.* GirR II 33. *Kad būtų buvęs kas iš didžiųjų, būtų vaikas pagelbėtas...* ŽemR I 371. — *Dirbti mes neatsisakome, bet kad už griovių kasimą mums būtų atskirai užmokėta, — nenusileido Mykolas.* VienR V 106.

Nuo atitinkamų veikiamųjų vientisinių (tariamąsios nuosakos ir sudurtinių atliktinių) veiksmožodžio formų neveikiamosios atliktinės čia skiriasi tik rūšies reikšme. Tuo būdu atliktinėmis jas galima vadinti tik dėl jų struktūros. Pati jų reikšmė yra iš esmės skirtinga.

§ 17. Praeities arba ateities veiksmo reikšme vartojamos beveik vien tiktai įvykio veiksmo veiksmožodžių neveikiamosios atliktinės formos. Taip yra dėl to, kad į atliktinių formų sudėtį įeina būtojo laiko dalyviai. Būtojo laiko dalyviu veiksmas konstatuojamas kaip vykęs ar įvykęs faktas, o ne nusakomas kaip procesas. Tokiai dalyvio reikšmei artimesnė yra įvykio veiksmo reikšmė, ir dėl to būtojo laiko dalyviai daugiausia yra daromi iš įvykio veiksmo veiksmožodžių. Esamojo laiko dalyviai, priešingai, reiškia trunkantį veiksmą ir todėl daromi daugiau iš eigos veiksmo veiksmožodžių. Esamojo ir būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių reikšmės skirtumu yra pagrįstas ir neveikiamųjų sudurtinių formų, sudarytų su šiais dalyviais, gramatinių reikšmių skirtumas. Neveikiamosios atliktinės formos, sudarytos su būtojo laiko dalyviu, paprastai reiškia konkretų veiksmą, kuris tam tikru momentu įvyko arba įvyks (žr. aukščiau pateiktus pavyzdžius), o neveikiamosios formos su esamojo laiko dalyviu reiškia tam tikru momentu trunkantį veiksmą (a) arba turi apibendrintą reikšmę (b). Pvz.:

a) *Priėjęs alėjos galą, Jonas Puodžiūnas pažvelgė į brolio Antano rūmų pusę, kur dabar buvo sprendžiamą jo paties ir jo sūnaus laimė ir likimas.* VienR V 363; b) *Tegul šioji lazda lieka tarp jūsų; ją žiūrėdami, atsiminsite, kad ir jūsų tėvai skaudžiai buvo baudžiami.* BilR I 180.

Tik labai retais atvejais tėra vartojamos eigos veiksmo veiksmožųjų neveikiamosios atlikinės formos ir konkretų veiksmą reiškiančios įvykio veiksmo veiksmožųjų neveikiamosios formos su esamojo laiko dalyviu⁶. Eigos veiksmo veiksmožųjų neveikiamosios atlikinės formos reiškia veiksmą, trunkantį tam tikru praeities arba ateities momentu, ir savo reikšme yra artimos neveikiamosioms formoms su esamojo laiko dalyviu. Plg.:

Anksčiau buvo manyta, kad į magnetą reaguoja tik kai kurie kūnai, bet 1845 metais Faradėjus nustatė, kad į magnetą reaguoja visi kūnai, tik žymiai silpniau už geležį. BaršF 73. — O kuo gi jie (lašiniai) jau negeri? — O tuo negeri, kad bekonai vien broga ir pasukomis buvo penėti. Ir minkšti kaip košė, ir parūdiję. VienR V 89. — Mes, dėde, griovių nekasime, — atsiliepė, sukdamas suktinę, jo bernas Mykolas. — Dėl ko nekasite? — Samdant nebuvo derėta. — Kaip tai nebuvo derėta, — pašoko Jonas Puodžiūnas, — aš gi tau išvardijau visus ūkio darbus. VienR V 104.

Seniai, dar prieš karą, buvo manoma statyti naują gyvenamąją, bet vis nebuvo ir nebuvo pinigų. SimonVK II 171.

Konkretų veiksmą reiškiančios įvykio veiksmo veiksmožųjų neveikiamosios formos su esamojo laiko dalyviu yra vartojamos ypač retai ir savo reikšme yra artimos įvykio veiksmo veiksmožųjų neveikiamosioms atlikinėms formoms. Pvz.:

Paskui buvo įrengiamas svečių kambarys su dviem lovom, murmurine praustuve ir veidrodine spinta. SimonVK II 168.

§ 18. Dabarties veiksmams nusakyti neveikiamosios atlikinės formos nevartojamos. Dabarties veiksmą reiškiančios įvykio veiksmo veiksmožųjų formos dažniausiai turi apibendrintą reikšmę, o neveikiamosioms atlikinėms formoms apibendrinto veiksmo reikšmė yra nebūdinga.

§ 19. Praeities veiksmo reikšme yra vartojamos ne tik būtojo kartinio laiko neveikiamosios atlikinės formos, bet ir vieni būtojo laiko neveikiamieji dalyviai⁷. Jie taip pat dažniausiai yra padaryti iš įvykio veiksmo veiksmožųjų. Pvz.:

Tikrinant inkilus, gegužės 19 dieną viename inkile prie Lakaikos ežero rasti 6 kiaušiniai (šiam inkile birželio mėn. 5 d. jauniklių jau nebebuvo). Antrame inkile gegužės mėn. 19 d. rasti devynių

⁶ Įvykio veiksmo veiksmožųjų neveikiamosios formos su esamojo laiko dalyviu paprastai vartojamos tik apibendrintam veiksmui reikšti, pvz.: *Dėl tavęs ir žilieji tėvo plaukai bus apjuokiami!..* PtR I 187. *Ir vis už tai (tijūnavo), kad dabar jis buvo sočiai prišeriamas ir gerai apvelkamas be jokio rūpesčio tais dalykais.* VaižgDD 19.

⁷ Tokia pat reikšmė būtojo laiko neveikiamieji dalyviai seniau buvo vartojami ir rusų literatūrinėje kalboje, žr. П. С. Кузнецов, К вопросу о сказуемости употреблении страдательных причастий в русском литературном языке XVIII и начала XIX века, «Труды Ин-та русского языка АН СССР», II, М—Л., 1950.

kiaušinių lukštai, vadinasi, jaunikliai jau buvo išvesti. IvanLP II 97. *Pagaliau padarytas kompromisas. Derybos baigėsi žinoma „žqsimi“.* SimonVK I 269. *Antriems užsakymams išėjus, imta taisytis į vestuves, daryti alaus, piauti karvė.* VaižgDD 52. *Tik prieš 50 metų įsistikinta, kad atomas yra sudėtingas, kad jis yra sudarytas iš dar mažesnių dalelių.* BaršF 176. *To ir bereikia, kad toks paršelis (manytą — Ėvė) mane stumdytų ir man įsakinėtų.* SimonVK II 232.

§ 20. Praeities veiksmo reikšmė būdinga ir kai kurioms veikiamosioms atlikinėms formoms, būtent: tariamosios nuosakos ir kartais būtojo kartinio laiko formoms. Tariamosios nuosakos veikiamosios atlikinės formos šia reikšme vartojamos labai dažnai ir atstoja trūkstamą tariamosios nuosakos vientisinį būtajį laiką. Tariamosios nuosakos vientisinėmis formomis galime nusakyti tik dabarties arba ateities tariamus veiksmus, o tariamosios nuosakos atlikinėmis formomis nusakomi buvę galimi arba geidžiami, bet neįgyvendinti praeities veiksmai. Pvz.:

Laimė, kad dar ant lovos krito, o ne ant žemės: būtų užsimušęs. ZemR II 129. *Kad būč žinojus tokį bernelį, kad jo rūsti širdelė, būč atsilenkus saulelės lanksmu, aušrelės pazarėle.* JD I 843. *Bent kūlės nuobaigų būtumėt palaukę...* BaltPV I 120. *Savo rankele glostė Mykoliuką per veidelį taip švelniai, atsargiai, lygtai vėjelis būtų jį bučiavęs.* VaižgDD 55. *Tačiau kaimynystėje nesirado nė vienos mergaitės, kuri būtų norėjusi tekėti už apdai- nuotojo našlio.* SimonVK I 189.

Galimam arba geidžiamam praeities veiksmui reikšti vartojamos tiek eigos, tiek ir įvykio veiksmo veiksmožodžių tariamosios nuosakos veikiamosios atlikinės formos.

Būtojo kartinio laiko veikiamosios atlikinės formos praeities veiksmui nusakyti vartojamos labai retai. Pvz.:

Anądien mano žmogus buvo prie Stagaro dirbęs. Vakare parsinešė duonos papentuką — davusi Stagarienė. SimonVK I 182. *Taigi, kalba (jos žodynas) parodo, kad aisčių jau ariama, ekėjama ir sėjama nuo nebeatmenamų laikų. Dar nebuvo buvę nei lietuvių, nei latvių, nei prūsų, kaipo atskirų tautų su atskiromis kalbomis, o jau jų visa tai mokėta. BūgKS p. 4. Kad parėjau, mane nepažino — aš tokį pilvalį buvau turėjęs.* (Kal) DK.

Išvados

1. Sudurtinės atlikinės veiksmožodžių formos turi savitą struktūrą ir savitą pagrindinę gramatinę reikšmę, kuri santykiauja su atitinkamų vientisinių veiksmožodžio formų reikšme. Tuo būdu jos sudaro vientisą veiksmožodžio laikų ir nuosakų paradigmą.

2. Pagrindinė sudurtinių atlikinių formų reikšmė yra santykinė-rezultatinė: atlikinės formos reiškia ankstesniu veiksmu pasiektą rezultatinę būseną, trunkančią tam tikru dabarties, praeities arba ateities momentu. Pagrindinis šios reikšmės bruožas, skiriantis ją nuo atitinkamų

vientisinių veiksmožodžio formų reikšmės, yra santykis su dviem laiko planais.

3. Sudurtinėms atliktinėms formoms yra būdingi du santykinės-rezultatinės reikšmės atspalviai: konkrečios rezultatinės būsenos reikšmė ir apibendrintos rezultatinės būsenos reikšmė. Atlikminių formų vartojimas viena ar kita reikšme daugiausia priklauso nuo veiksmožodžių veiksmo.

4. Nors ankstesniu veiksmu pasiektos rezultatinės būsenos reikšmė ir išplaukia iš atliktinės formos sudarančių būtojo laiko dalyvių reikšmės, tačiau ji nėra ta pati reikšmė, kokią kadaise turėjo ir kartais dabar tebeturi sudurtinio tarinio vardine dalimi ar pažyminiu einantys dalyviai. Dėl to pagrindinė sudurtinių atlikminių formų reikšmė nėra lygi jas sudarančių komponentų gramatinių reikšmių sumai, o yra nauja gramatinė reikšmė.

5. Be pagrindinės, t. y. santykinės-rezultatinės reikšmės, kai kurioms atliktinėms formoms dar būdinga praeities arba ateities veiksmo reikšmė. Veiksmo reikšme dažniausiai vartojamos įvykio veiksmo veiksmožodžių neveikiamosios atliktinės formos (išskyrus esamojo laiko formas) ir tariamosios nuosakos veikiamosios atliktinės formos.

SANTRUMPOS

BaltPV	— J. Baltušis, Parduotos vasaros, I, Vilnius, 1957.
BaršF	— Prof. Dr. K. Baršauskas, Fizika, d. III—IV, Kaunas, 1950.
BillR	— J. Biliūnas, Raštai, I, Vilnius, 1954.
BūgKS	— K. Būga, Kalba ir senovė, d. I, Kaunas, 1922.
CvR	— P. Cvirka, Raštai, III, VIII, Kaunas, 1949.
ČiurlRR	— S. Čiurlionienė-Kymantaitė, Rinkiniai raštai, III, Vilnius, 1956.
DaukRR	— S. Daukantas, Rinkiniai raštai, Vilnius, 1955.
DK	— Dialektologijos atlaso kartoteka, LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas (šalia, skliausteliuose, nurodoma vietovė).
DonelR	— K. Donelaitis, Raštai, Vilnius, 1950.
GirR	— L. Gira, Raštai, I, II, Vilnius, 1953.
Gud-GuzKIT	— A. Gudaitis-Guzevičius, Kalvio Ignoto teisybė, Vilnius, 1952.
HP	— V. Haufas, Pasakos, vertė J. Balčikonis, Vilnius, 1962.
IvanLP	— T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, II, Vilnius, 1959.
JD	— Lietuviškos dainos, užrašė A. Juška, I—III, Vilnius, 1954.
Kal	— Kalotė, Klaipėdos r.
KrėvDP	— V. Krėvė, Dainavos šalies senų žmonių padavimai, Vilnius, 1957.
LKŽ	— Lietuvių kalbos žodynas, I, II, III, V, VI, Vilnius, 1941—1956.
NērP	— S. Nėris, Poezija, Vilnius, 1954.
SimonVK	— I. Simonaitytė, Vilius Karalius, I, II, Vilnius, 1956.
SruogR	— B. Sruoga, Raštai, V, Vilnius, 1957.
TilvU	— T. Tilvytis, Usnynė, Vilnius, 1949.
VaičRn	— P. Vaičaitis, Rinktinė, Vilnius, 1954.
VaižgDD	— Vaižgantas, Dėdės ir dėdienės, Kaunas, 1945.
VencLR	— A. Venclova, Raštai, III, Vilnius, 1955.
VienR	— A. Vienuolis, Raštai, V, Vilnius, 1954.
ZemR	— Zemaitė, Raštai, I, II, Vilnius, 1956.

О СЛОЖНЫХ ЗАВЕРШЕННЫХ ВРЕМЕННЫХ ФОРМАХ В ЛИТОВСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

Н. СЛИЖЕНЕ

Резюме

Сложные завершенные временные формы литовского языка образуются из действительного причастия прошедшего однократного времени, имеющего самостоятельное лексическое значение или страдательного причастия прошедшего времени и спрягаемых форм вспомогательного глагола *būti* «быть», напр.: *gra pakvietęs-usi, gra pakvietas-a, buvo pakvietęs-usi, buvo pakvieti-os, būtume pakvietę-usios...*

В значении завершенных форм настоящего времени, особенно форм третьего лица, причастия прошедшего времени часто употребляются и без вспомогательного глагола. Такие формы имеют связь с именным сказуемым, унаследованным из далекого прошлого и широко употребляемым в современном литовском языке.

Все сложные завершенные формы объединяет одно общее значение. Они обозначают результативное состояние в настоящем, в прошлом или в будущем, достигнутое предшествующим действием. Это значение связано с двумя временными планами, один из которых предшествует другому. Так как действие принадлежит предшествующему временному плану, с моментом речи оно имеет только опосредственную связь. Таким образом значение сложных завершенных форм является относительным. Но так как в основном временном плане находится тем действием достигнутое результативное состояние, которое, как и все действия и состояния этого плана, имеет непосредственную связь с моментом речи, значение сложных завершенных форм является не только относительным, но и результативным.

Относительно-результативное значение сложных завершенных форм больше всего выявляется тогда, когда сложные формы употребляются рядом с соответствующими простыми временными формами. Действие тогда сказывается как предшествующее не только достигнутому результативному состоянию, но и всем одновременным с ним действиям и состояниям, выраженным соответствующими простыми временными формами. Сложные завершенные формы употребляются также для выражения временных отношений между действиями главного и придаточного предложения.

Для сложных завершенных форм характерны два оттенка относительно-результативного значения. В первом случае сложные завершенные формы обозначают конкретное результативное состояние, достигнутое конкретным предшествующим действием, а во втором — они обозначают обобщенное результативное состояние, достигнутое обобщенным действием неопределенного прошлого. Значение обобщенного результативного состояния воспринимается гораздо слабее, потому особенно выявляется значение действия, принадлежащего неопределенному прошлому. Завершенным формам глаголов совершенного вида более характерное значение конкретного результативного состояния, а формам глаголов несовершенного вида, особенно формам настоящего времени, — значение обобщенного результативного состояния.

Значение достигнутого результативного состояния вытекает из значения причастия, входящего в состав завершенных форм, но оно уже не соответствует значению того причастия, которое когда-то входило в состав составного именного сказуемого, от которого произошли завершенные формы. Причастие в составном сказуемом обозначало качество предмета, вытекающее из предшествующего действия (сейчас это значение имеют только атрибутивные причастия). В процессе формирования завершенных форм значение причастия постепенно приближалось к значению глагола: ослабло значение качества и выявилось значение предшествующего действия. Потому сейчас завершенные формы обозначают не столько, какое есть действующее лицо, сколько, что оно делало или сделало. Таким образом значение завершенных форм не равно сумме грамматических значений причастия и вспомогательного глагола, а является новым грамматическим значением.

Кроме основного относительно-результативного значения, некоторым сложным завершенным формам характерно еще значение прошедшего или будущего действия. Очень часто с этим значением употребляются пассивные завершенные формы глаголов совершенного вида (кроме форм настоящего времени). Активные формы сослагательного наклонения могут обозначать потенциальное или желаемое, но не сбывшееся прошедшее действие. Со значением прошлого действия иногда встречаются и активные формы прошедшего времени.

Так как все сложные завершенные формы имеют единую структуру и общее им свойственное основное грамматическое значение, которое соотносится со значением соответствующих простых временных форм глагола, они образуют единую парадигму спряжения,
